

Tomasz Wysocki

OSOBY NIEPOLSKIEJ NARODOWOŚCI I JĘZYKA W POLSCE W ŚWIETLE NSP 2002

WPROWADZENIE

Analizy struktury narodowościowej oraz językowej współczesnego społeczeństwa polskiego, a także jego rozmieszczenie w poszczególnych województwach zostały dokonane na podstawie danych Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań (NSP 2002), który przeprowadzono w dniach 21 maja – 8 czerwca 2002 roku zgodnie z ustawą o spisie z dnia 2 grudnia 1999 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 1, poz. 1 i Nr 93, poz. 1026). Spis ten obejmował osoby stale zamieszkałe na obszarze Polski bez względu na fakt, czy osoby te przebywały w kraju w czasie spisu czy też były za granicą, oraz osoby przebywające czasowo w kraju. Spis był przeprowadzony w mieszkaniach oraz w innych zamieszkałych pomieszczeniach prowizorycznych, obiektach także obiektach zbiorowego zamieszkania.

Spis ludności i mieszkań z 2002 roku był pierwszym powszechnym spisem przeprowadzonym w Polsce po dokonaniu zmian ustrojowych i gospodarczych zapoczątkowanych w 1989 roku. Przekształcenia te miały zasadniczy wpływ na procesy demograficzne oraz społeczno-gospodarcze zachodzące wśród mieszkańców naszego kraju.

Po 71 latach zadano ponownie pytanie o narodowość mieszkańców Polski. Narodowość zdefiniowano przy tym jako deklaratywną (opartą na subiektywnym odczuciu) cechę indywidualną każdego człowieka, wyrażającą jego związek emocjonalny (uczuciowy), kulturowy lub genealogiczny (ze względu na pochodzenie rodziców) z określonym narodem.

W polskich spisach międzywojennych badano narodowość bezpośrednio (w 1921 roku – pytano o narodowość) lub pośrednio (w 1931 roku ustalano narodowość na podstawie zadeklarowanego języka ojczystego oraz ewentualnie wyznania, do którego formalnie należały osoby spisywane). Kwestie narodowościowe były także przedmiotem badań w Spisie Sumarycznym w 1946 roku¹. Jednak dane dotyczące

¹ *Powszechny Sumaryczny Spis Ludności z dnia 14 lutego 1946 roku*, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Statystyka Polski, Seria D, Zeszyt 1, Warszawa 1947, s. VII.

stosunków narodowościowych zostały przedstawione jedynie ogólnie. Bardziej szczegółowe informacje na ten temat miały być, zgodnie z zapowiedzią w przedmowie do Zeszytu nr 1 Statystyki Polski, zawarte w osobnej publikacji, jednak do dnia dzisiejszego nie zostały opublikowane.²

KWESTIE METODOLOGICZNE PYTAŃ ETNICZNYCH W NSP 2002

Wyniki NSP 2002 w zakresie odpowiedzi na pytanie o narodowość i język domowy były dużym zaskoczeniem zarówno dla członków mniejszości, ich liderów, badaczy, jak i polityków (Adamczuk, Łodziński, 2006, s. 19). Jako przykład można wymienić tu chociażby wyniki spisu dotyczące liczby członków mniejszości śląskiej. Dane etniczne uzyskane z wyników spisów powszechnych mogą być pomocne przy kształtowaniu polityki państwa w stosunku do mniejszości, na przykład w zakresie szkolnictwa, dofinansowywania organizacji mniejszościowych, czasu antenowego w telewizji i radiu przeznaczanego dla mniejszości. Oficjalne informacje dotyczące stanu liczebnego grup mniejszościowych pokazują także liderom mniejszości jak ważne są wyniki spisów dla ich społeczności (Adamczuk, Łodziński, 2006, s. 12). Na przykład, wyniki NSP 2002 w części dotyczącej kwestii etnicznych wpłynęły znacząco na rozstrzygnięcia zawarte w treści Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141) (Łodziński, 2006, s. 171). Jednak istnieją także obawy wśród członków mniejszości etnicznych, że dane urzędowe zawierające informacje na temat pochodzenia etnicznego mogą zostać w przyszłości wykorzystane na ich niekorzyść (Adamczuk, Łodziński, 2006, s. 12).

Pytanie dotyczące narodowości i języka wprowadzone zostało na mocy ustawy o Narodowym Spisie Powszechnym uchwalonej przez Sejm w 1999 roku. Pytanie o narodowość zostało sformułowane następująco: „Do jakiej narodowości się Pan(i) zalicza?”, zaś pytanie o język używany w kontaktach domowych brzmiało: „W jakim języku (językach) rozmawia Pan(i) najczęściej w domu?”. W instrukcji do spisu wyjaśniono, iż 1) „narodowość jest deklaratywną (opartą na subiektywnym odczuciu) cechą indywidualną każdego człowieka, wyrażającą jego związek emocjonalny (uczuciowy), kulturowy lub genealogiczny (ze względu na pochodzenie rodziców) z określonym narodem lub grupą etniczną, 2) osoba spisywana może podać tylko jedną narodowość, także w przypadku gdy jej rodzice należą do różnych grup narodowościowych (grup etnicznych). Narodowość osoby nie jest zależna od posiadanego przez nią obywatelstwa (...)”. W odniesieniu do pytania o język instrukcja wyjaśniała, iż 1) „pytanie dotyczy języka używanego na co dzień w domu lub w kontaktach rodzinnych. W przypadku niemowląt jest to język, w jakim zwracają się do nich rodzice. W przypadku osób samotnych pytanie dotyczy języka kontaktów (rozmów lub korespondencji) z członkami rodziny mieszkającymi w innych miejscach niż osoba spisywana, 2) pytanie o język używany w domu jest niezależne od pytania

² Zob. *Powszechny Sumaryczny Spis Ludności z dnia 14 lutego 1946 roku*, op. cit., s. VIII.

o narodowość. Nie ma znaczenia poziom znajomości tego języka, który zadeklaruje spisywana osoba (...)” (Adamczuk, 2006, s. 75).

W stosunku do pytań o narodowość zgłaszano uwagi zarówno przed rozpoczęciem spisu, w trakcie jego przeprowadzania, jak i po podaniu wyników do wiadomości. Podobnie było w przypadku pytania o język używany w domu. Zastrzeżenia zgłaszane były głównie przez organizacje mniejszości narodowościowych i etnicznych. Podważano metodykę i zakres tego badania, a w szczególności samą definicję narodowości, w tym na ile można uwzględniać subiektywną autodeklarację narodowościową pytanym osób. W trakcie spisu zgłaszano zastrzeżenia do pracy rachmistrzów spisowych. Można tutaj wymienić, chociażby uwagi wnoszone przez działaczy Ruchu Autonomii Śląska (RAŚ), którzy twierdzili, że rachmistrzowie biorący udział w spisie nie zadawali pytania o narodowość lub odmawiali wpisywania do formularza spisowego narodowości śląskiej, ewentualnie wpisywali taką narodowość ołówkiem, a później sami wpisywali narodowość polską (Nijakowski, 2006, s. 146). W rzeczywistości rachmistrze spisowi mieli obowiązek odnotowania każdej odpowiedzi, związanej z tematem narodowości. Byli zobowiązani do jedynie przyjmowania deklaracji rozmówców i nie wolno im było w żaden sposób wpływać na odpowiedzi respondentów (Łodziński, 2006, s. 194). Natomiast po zakończeniu spisu zgłaszane są przede wszystkim uwagi krytyczne dotyczące opracowywania wyników i charakteru ich publikowania. Ponadto liderzy mniejszości narodowych i etnicznych uważali, że dane spisowe nie odzwierciedlają rzeczywistej liczby członków ich społeczności, także z tego powodu, iż wielu spośród członków ich grup obawiała się deklarowania swojej narodowości – szczególnie w regionach, gdzie dana mniejszość jest oceniana przez otoczenie głównie w kategoriach negatywnych (Nijakowski, 2006, s. 146–147).

Być może, część spośród deklaracji narodowościowych NSP 2002 wynika z braku możliwości zadeklarowania w spisie swojej tożsamości regionalnej/etnicznej w inny sposób. W przypadku wprowadzenia do spisu dodatkowego pytania o przynależność etniczną prawdopodobnie przynajmniej część członków mniejszości, którzy posiadają podwójną tożsamość etniczną (narodowościową-polską i regionalną-etniczną), zadeklarowałyby narodowość polską przy jednoczesnym zadeklarowaniu przynależności do odrębnej grupy regionalnej. Obecnie brak jest dostępnych zagregowanych danych z wyników NSP 2002, na podstawie których możliwa byłaby analiza korelacji między narodowością i językiem. Można jednak zasadnie przypuszczać, że narodowość i język są pojęciami bliskimi sobie. Świadczą o tym dane dotyczące liczby członków poszczególnych grup narodowościowych i odpowiadających im grup językowych. Jednak nie zawsze liczba członków danej grupy narodowościowej jest zbliżona do wielkości odpowiadającej jej grupie językowej. Na przykład, używanie języka kaszubskiego zadeklarowało 52 665 tys. osób, a narodowość kaszubską już tylko 5062 osoby. Być może, świadomość narodowa członków tej populacji, znajduje się dopiero w stadium kształtowania. W opinii niektórych autorów do ustalenia liczby członków zbiorowości o nie w pełni wykształconej świadomości narodowej należy stosować raczej kryterium językowe niż wprost pytanie o narodowość (Obracht-Prondzyński, 2006, s. 259)

NARODOWOŚĆ

Z danych NSP 2002 wynika, iż według stanu na dzień 20 maja 2002 roku w Polsce zamieszkiwało 38 230,1 tys. osób. Wyniki tego spisu potwierdziły wcześniejsze szacunki, iż Rzeczpospolita Polska początku XXI wieku stanowi kraj homogeniczny pod względem narodowościowym (por. np. Eberhardt, 1996, s. 131; Iwanicki, 1993; Jachymek (red.), 1992; Tomaszewski, 1991; Wąclawski 1993; Kwilecki, 1963, s. 98; *Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy...*, 2002, s. 11). Niemal 97% (36 983,7 tys.) mieszkańców Polski zadeklarowało narodowość polską. Natomiast narodowość inną niż polska rachmistrze spisowi odnotowali u niewiele ponad 1% ludności (471,5 tys.) (tablica 1 i rysunek 1). Liczną grupę stanowiły osoby, co do których nie ustalono narodowości – 774,9 tys. (ponad 2%). Należy jednak zaznaczyć, iż problemy z autodeklaracją narodowościową miało jedynie około 40 tysięcy osób, zaś pozostała część tej zbiorowości została spisana zaocznie na podstawie danych urzędowych (Nijakowski, 2006, s. 19). Warto zwrócić uwagę, że grupa ta była liczniejsza od zbiorowości deklarującej przynależność do narodowości niepolskiej.

Tablica 1. Struktura narodowościowa ludności Polski w świetle Spisu Powszechnego 2002
Poland's population by nationality/ethnicity, Population Census 2002

Narodowość/ grupa etniczna <i>Nationality/ethnicity</i>	Przed dezagregacją osób o nieustalonej narodowości <i>Before disaggregation of persons with unknown nationality</i>		Po dezagregacji osób o nieustalonej narodowości <i>After disaggregation of persons with unknown nationality</i>	
	W tysiącach <i>In 1000s</i>	W odsetkach <i>In per cent</i>	W tysiącach <i>In 1000s</i>	W odsetkach <i>In per cent</i>
Ludność ogółem <i>Total population</i>	38 230,1	100,00	38 230,1	100,0
poliska <i>Polish</i>	36 983,7	96,74	37 733,3	98,7
niemiecka <i>German</i>	152,9	0,40	156,0	0,41
białoruska <i>Bielorussian</i>	48,7	0,13	49,7	0,13
ukraińska <i>Ukrainian</i>	31,0	0,08	31,6	0,08
pozostałe <i>other</i>	65,7	0,17	67,0	0,18
<i>kaszubska</i>	5,1	0,01	5,2	0,01
<i>śląska</i>	173,2	0,45	176,6	0,46
Łącznie osoby o narodowości niepolskiej <i>total non-Polish population</i>	471,5	1,23	481,1	1,26
Osoby o nieustalonej narodowości <i>unknown nationality</i>	774,9	2,03	15,7	0,04

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 220–221.

Source: *National Census of Population and Housing 2002, Population, the Size and Socio-demographic Structure*, *Central Statistical Office, Warsaw 2003, 220–221.*

Brak deklaracji o przynależności narodowościowej przez tak znaczną część populacji czyni strukturę narodowościową mało przejrzystą. Należy jednak dodać,

iż brak odpowiedzi na pytanie dotyczące narodowości/języka oraz sytuacja, w której narodowość/język nie były ustalone, wynikał najczęściej z braku kontaktu z osobami. Informacje o nich zaczerpnięto z ewidencji. Analiza struktury narodowościowo-językowej mieszkańców Polski wyznaczonej na podstawie tak uzyskanego materiału spisowego narażona jest na niezbyt precyzyjne zilustrowanie i zinterpretowanie wyników NSP 2002. Biorąc pod uwagę powyższe, można by dokonać próby przypisania osób o nieustalonej narodowości/języku ojczystym do poszczególnych grup narodowościowych/językowych. Zbiorowość tę można zdezagregować proporcjonalnie do wielkości udziałów danych grup narodowościowych i językowych w całej populacji. Lecz działanie takie nie byłoby do końca właściwe z kilku powodów. Analizując dane uzyskane z NSP 2002 dotyczące narodowości/języka ojczystego, zauważono, iż rozmieszczenie grupy osób, co do których nie ustalono narodowości i/lub języka ojczystego nie jest jednakowe w poszczególnych województwach. Osoby te koncentrowały się przede wszystkim na terenie województwa śląskiego i opolskiego, a więc na obszarach, gdzie skupiały się również osoby deklarujące narodowość śląską³. Być może były to osoby, które nie udzielały odpowiedzi rachmistrzom spisowym na pytania dotyczące deklaracji narodowościowo-językowych, gdyż poczuwały przynależność do narodowości śląskiej, a taka narodowość w świetle prawa nie istnieje. Ponadto biorąc pod uwagę fakt, iż brak odpowiedzi czy też nieustalony narodowość/język wynikały z braku kontaktu z osobą, która została spisana z ewidencji, należałoby ustalić, czym był spowodowany brak kontaktu z osobą. Powodem mogła być migracja czasowa lub stała (np. do innego państwa). Na przykład według informacji uzyskanych z badań przeprowadzonych przed NSP 2002 wynika, że w niektórych gminach Opolszczyzny brakowało powyżej 10% populacji wskutek wahadłowej migracji zarobkowej, a na wsiach ubytek ludności dochodził do 30% (Nijakowski, 2006, s. 157). Według niektórych źródeł, brak możliwości przeprowadzenia bezpośredniego wywiadu spisowego był spowodowany najczęściej nieobecnością spisywanych osób w całym okresie trwania spisu (Gudaszewski, 2006, s. 91–92).

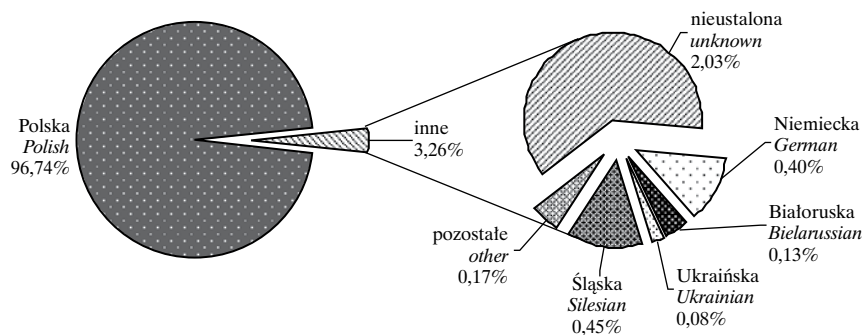
Można również przyjąć hipotetyczne założenie, że dane NSP 2002 dotyczące stanu liczebnego mniejszości narodowościowych/językowych różnią się od stanu rzeczywistego raczej in minus⁴, zaś odchylenia te w odniesieniu do każdej z grup mniejszościowych mogą mieć różne wielkości (Babiński, 2004, s. 147). Może to wynikać chociażby z różnic w podatności na asymilację pomiędzy poszczególnymi grupami narodowościowymi. Analizując materiał spisowy pod względem merytorycznym można wyciągnąć wniosek, iż ewentualne dokonanie takiego rozszacowania mogłoby doprowadzić do błędnych rezultatów końcowych. Po dezagregacji osób o nieustalonej narodowości według proporcji istniejących wśród ludności spisanej

³ W województwach tych koncentrowała się także niemiecka mniejszość narodowa, lecz moim zdaniem nie miało to wpływu na omawianą kwestię.

⁴ Interesujące jest na przykład zestawienie według szacunków liczby członków poszczególnych mniejszości narodowych w Polsce z wynikami NSP 2002. Na przykład według szacunków na przełomie lat 80. i 90. zamieszkiwało w Polsce 350,0 tys. Niemców, 265,0 tys. Ukraińców, 215,0 tys. Białorusinów, 15,0 tys. Żydów, natomiast według NSP 2002 było to odpowiednio 152,9 tys. Niemców, 31,0 tys. Ukraińców, 48,7 tys. Białorusinów i 1,1 tys. Żydów. Zob. Eberhardt, 1996, s. 354–355 oraz NSP 2002.

ogółem, odsetek Polaków wyniósłby blisko 99% (37 733,3 tys. osób), a zatem wpłynęłoby to znacząco na zmiany w udziałach pozostałych grup narodowościowych wśród ogółu mieszkańców Polski.

Rys. 1. Struktura narodowościowa Polaków według NSP 2002
Poland's population by nationality/ethnicity, Population Census 2002

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 220–221.

Source: own calculations based on the data of the National Census of Population and Housing 2002, Population, The Size and Socio-demographic Structure, Central Statistical Office, Warsaw 2003, 220–221.

W NSP 2002 wyodrębniono 109 kategorii deklaracji przynależności narodowościowej⁵. Wśród niepolskich grup narodowościowych 18 stanowiły takie, których liczebność przekraczała 1 tys. osób. Tablica 1 i rysunek 1 ilustrują, iż spośród mniejszości narodowych zamieszkujących nasz kraj, najliczniej reprezentowani byli Niemcy (152,9 tys. osób). Była to populacja stanowiąca zaledwie 0,40% mieszkańców naszego kraju. Dalszą kolejność w tym względzie zajmowali Białorusini (48,7 tys. – 0,13%) oraz Ukraińcy (31,0 tys. – 0,08%). Relatywnie niewielka liczba białoruskich i ukraińskich deklaracji narodowościowych wynika najprawdopodobniej z dość silnego procesu asymilacji (polonizacji) wśród członków tych zbiorowości (Barwiński, 2004, s. 169). Z drugiej jednak strony warto wspomnieć o stosunkowo nowym zjawisku odrodzenia wśród ludności prawosławnej ukraińskiej świadomości narodowej (rutenizacji) i w związku z tym stopniowego wzrostu udziału ludności ukraińskiej, głównie „kosztem” ludności białoruskiej (Barwiński, 2004, s. 100, 161, 171). Dość problematyczne wydaje się być także jednoznaczne interpretowanie deklaracji narodowościowych osób, o podwójnej czy wręcz potrójnej tożsamości etnicznej. Na przykład z badań ankietowych przeprowadzonych na Podlasiu wynika, iż część osób identyfikuje się jednocześnie z etnospolskim, białoruskim i „tutejszym”, część osób deklaruje podwójną tożsamość etniczną (np. Polak-Białorusin,

⁵ *Raport z wyników narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań 2002*, GUS, Warszawa 2003, s. 40.

Białorusin-Ukraińiec, Ukraińiec-„tutejszy”) i część zadeklarowała jedną kategorię przynależności etnicznej (Barwiński, 2004, s. 115).

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt, iż spośród polskich spisów, w których pytano o narodowość (1921 i 1931 rok oraz spis sumaryczny 1946 rok) po raz pierwszy w spisie z 2002 roku odnotowano i wyodrębniono grupę osób deklarujących narodowość śląską (173,2 tys. osób). Populacja osób deklarujących narodowość śląską stanowiła 0,45% ogółu mieszkańców Polski, a więc była liczniejsza nawet niż niemiecka mniejszość narodowa. Warto jednak zauważyć, że w tym przypadku wyniki mogły zostać zniekształcone przez akcję propagandową prowadzoną przed spisem przez Ruch Autonomii Śląska. Dla liderów tego ruchu wyniki NSP 2002 potwierdzają istnienie narodowości śląskiej (Wróblewski, 2006, s. 247, Rzeczpospolita, 2004). Część mieszkańców Śląska deklarując narodowość śląską, wyraziła swoją odrębność bardziej w opozycji do Niemców niż Polaków (Babiński, 2004, s. 150). Na poparcie tej tezy można przytoczyć chociażby informacje o szacunkowej liczbie członków mniejszości niemieckiej na Śląsku (około 300–350 tys. osób) (Eberhardt 1996, s. 129)⁶ oraz liczbie niemieckich (152,9 tys. osób.) i śląskich (173,2 tys. osób) deklaracji narodowościowych w NPS 2002. Wyodrębnianie jako narodowości grupy osób deklarujących narodowość śląską stanowi jednak kwestię dość problematyczną. Świadczy o tym chociażby wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu⁷ z dnia 17 lutego 2004 roku⁸ orzekający, iż sądy polskie stojąc na stanowisku, że Ślązacy nie mogą być postrzegani jako odrębna narodowość, lecz jedynie jako grupa etniczna i w związku z tym odmawiając prawa rejestracji stowarzyszenia o nazwie Związek Ludności Narodowości Śląskiej, nie naruszyły prawa do wolności stowarzyszania się zagwarantowane w artykule 11 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka (sprawa nr 44158/98 „Gorzelik i inni przeciwko Polsce”). W swoim werdykcie z 2004 roku Trybunał potwierdził, że decyzje sądów polskich były uzasadnione, gdyż miały na celu, między innymi, zapewnienie ochrony istniejącym demokratycznym instytucjom i procedurom, w tym także ochronę praw innych grup etnicznych poprzez przeciwdziałanie możliwemu nadużyciu ordynacji wyborczej przyznającej szczególne uprawnienia mniejszościom narodowym (m.in. brak wymagalności 5-cio procentowego progu wyborczego)⁹. Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu uzasadniał swoje kolejne (2001 r. i 2004 r.) werdykty, powołując się na tezę etnograficzno-historyczną, według której mieszkańcy Śląska tworzyli

⁶ Autor jednak zaznacza, iż liczbę taką przytacza na podstawie informacji podawanych przez organizacje mniejszości niemieckiej i trudno jest ocenić wiarygodność tych danych.

⁷ Europejski Trybunał Praw Człowieka – sądowy organ Rady Europy; powołany do kontroli przestrzegania przez państwa-strony zobowiązań wynikających z Europejskiej konwencji praw człowieka. (...) Wyrok Trybunału ma charakter ostateczny i musi być zaopatrzone w uzasadnienie. Źródło: *Złota Encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

⁸ Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu wypowiadał się dwukrotnie w sprawie ludności śląskiej. Pierwszy raz w 2001 r. i drugi w 2004 r.

⁹ Więcej informacji na temat przedmiotowego wyroku można uzyskać na stronie internetowej <http://www.echr.cor.int/Eng/Press/2004/Feb/grandChamberJudgmentGorzelikvPoland.htm>; patrz również m.in.: *Rzeczpospolita* z dnia 24 lutego 2004 roku, Nr 46 (6729), dodatek „Prawo co dnia” s. C3.

i tworzą nadal, jedynie grupę regionalną, stanowiącą integralną część narodu polskiego (Posern-Zieliński, 2005, s. 74–75).

Warto zaznaczyć, że populacja osób deklarujących w NSP 2002 narodowość śląską stanowi jedynie niewielki procent rdzennej ludności Śląska (Gudaszewski, 2006, s. 95). Tożsamość Ślązaków należałoby rozpatrywać raczej w kategoriach odrębności etnicznej, a nie narodowościowej. Ślązacy zamieszkują obszary, które przez wiele lat były miejscem rywalizacji polsko-niemieckiej. Jest bardzo prawdopodobne, że rywalizacja ta wpłynęła na rozwój odrębności tej populacji. Dość przekonujące uzasadnienia określania Ślązaków jako grupy etnicznej, nie zaś jako odrębnej narodowości można odnaleźć w polskiej literaturze. Na przykład Maria Szmeja, w artykule „Dlaczego Ślązacy z Opolszczyzny nie chcą być Polakami?”, uważa, iż za etnicznym charakterem tej społeczności przemawia brak wszystkich charakterystycznych cech przynależnych narodowi, takich jak: świadoma solidarność, złożona struktura wewnętrzna oparta na stycznościach pośrednich, terytorialny charakter więzi, skłonność do wchłaniania i asymilacji mniejszych grup, dążenie do jedności organicznej, ciągły rozwój, a także powstanie poprzez zespolenie ludów (Szmeja, 1997, s. 108–109). Autorka uważa jednak, że grupa ta funkcjonuje w ramach zarówno narodu polskiego, jak i niemieckiego, wiążąc się z każdym z nich w inny sposób. Ślązaków z Polakami łączą więzy kulturowe, natomiast z Niemcami – wspólnota cywilizacyjna, która powstała w wyniku współistnienia przez setki lat w ramach jednego państwa¹⁰. Wpływ na rozwinięcie silnej świadomości regionalnej wśród mieszkańców Śląska miała przede wszystkim niestała sytuacja polityczna Śląska. Przejawiała się ona w stosunkowo częstych zmianach przynależności państwowej tych terenów. W świadomości części Ślązaków ich narodowość ulega zmianom, zaś stała jest jedynie górnośląskość (Ossowski, 1947, s. 115).

Nieco inaczej kwestię Ślązaków rozpatrywano w polskiej literaturze etnograficznej XIX i XX w., w której to określano ich jako autochtoniczną ludność pochodzenia polskiego, zamieszkującą Śląsk¹¹. Dodatkowym argumentem przemawiającym za etnicznie polskim charakterem Śląska był język. Ślązacy przez wiele stuleci byli szczególnie silnie powiązani z polskością poprzez język polski. Język polski był także istotnym elementem katolicyzmu na tym terenie. Natomiast przynależność regionalna, podobnie jak więź religijna, istnieje w świadomości Ślązaków od stuleci (Ossowski, 1947, s. 98, 101 i 116). Także proces narodzin i rozwoju śląskiej tożsamości etnicznej jest na Górnym Śląsku zjawiskiem mającym ponad 100-letnią historię. Na podstawie literatury tematu nie można jednoznacznie stwierdzić, że naród śląski jeszcze nie powstał, ale wyprowadzić wniosek, iż proces kształtowania śląskiej świadomości etnicznej został rozpoczęty (Babiński, 2004, s. 149). Jednocześnie dość trudno jest „uchwycić” początek tego procesu, gdyż w wynikach dotychczasowych

¹⁰ Autorka przytacza cechy narodu za F. Znanieckim *Współczesne narody*, Warszawa 1990, s. 5–42, 359–377 i *Ludzie teraźniejsi a cywilizacje przyszłości*, Warszawa 1974. Zob. też K. Kwaśniewski, *Czy istnieje narodowość śląska?*, „Sprawy Narodowościowe” Seria Nowa, t. VI, z. 1 (10) 1997, i L.M. Nijakowski, *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2004.

¹¹ *Złota Encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

polskich spisów powszechnych poruszających kwestię narodowości/języka ojczystego, brak jest informacji na temat przypadków występowania w spisie i ewentualnych ilości śląskich deklaracji narodowościowych/językowych (Barwiński, 2004, s. 68). Nie wiadomo też jaka będzie przyszłość tej zbiorowości. W przypadku upadku gospodarczego na tych terenach, np. dalszego zamykania kopalń, zmniejszania liczby miejsc pracy, może dojść do zjawiska utraty tożsamości regionalnej spowodowanej masową migracją na lepiej rozwijające się tereny, o lepszych perspektywach finansowych, itp.¹².

Jak widać, najliczniejsze niepolskie zbiorowości odnotowane w wynikach ostatniego spisu powszechnego to: Ślązacy, Niemcy, Ukraińcy i Białorusini. Spośród innych niepolskich deklaracji narodowościowych odnotowanych w spisie, a również mających duże znaczenie społeczne i polityczne, warto wspomnieć przede wszystkim o osobach deklarujących narodowość romską, rosyjską, łemkowską, litewską, kaszubską i żydowską. Narodowość romską (Cyganie) zadeklarowało 12 855 osób, co stanowiło 0,03% mieszkańców Polski i 2,7% grupy osób deklarujących niepolską narodowość. Trudno jest jednoznacznie określić, czy Cyganie to jedynie grupa etniczna czy narodowość, gdyż wewnątrz tej grupy istnieją podziały w tym względzie (np. językowe). Grupa ta dzieli się na Polską Romę, Kelderari, Lowari oraz Cyganów zamieszkujących Podkarpacie. Romowie są podzieleni na wiele antagonistycznych grup, co nie sprzyja integracji tej zbiorowości¹³. Narodowość litewską i łemkowską w NPS 2002 zadeklarowało odpowiednio 5846 (0,015%) i 5863 osoby (0,015%). Podobnie jak w przypadku śląskich deklaracji narodowościowych, wyodrębnianie w spisie narodowości kaszubskiej, romskiej czy też łemkowskiej stanowi kwestię dość problematyczną. Do tej pory w wynikach polskich spisów powszechnych nie wyodrębniano ludności kaszubskiej czy też romskiej zamieszkującej Polskę. Nie pojawiało się także pojęcie „łemkowski” na określenie narodowości bądź języka. W międzywojennych polskich badaniach statystycznych stosowano jednak termin „rusiński”, używany dziś, między innymi jako synonim pojęcia „łemkowski”. Narodowość rusińską wyodrębniono w spisie przeprowadzonym w 1921 roku. Jednak pod pojęciem tym rozumiano także, a właściwie przede wszystkim ludność ukraińską, traktowaną jako jedna grupa etniczna wraz z Rusinami, tak jak zostali oni wyodrębnieni według kryterium językowego w 1931 roku¹⁴. Rusinów i Ukraińców w osobne grupy językowe wyodrębniono w kolejnym polskim spisie statystycz-

¹² G. Smith, *Życie polityczne w Europie Zachodniej*, Warszawa 1992, s. 295–296 za C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi, Serbołużyczanie, Łemkowie. Próba porównania etnicznych grup regionalnych*, [w:] T. Stegner, *Między Odrą i Dnieprem, Wyznania i Narody*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997, s. 241.

¹³ Na podstawie: *Złota Encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

¹⁴ Por. R. Buławski, *Kwestia narodowościowa w programie Drugiego Powszechnego Spisu Ludności Rzeczypospolitej Polskiej*, „Sprawy Narodowościowe”, Rok. VI, nr 1, Warszawa 1932, s. 1–27, [w:] *Spisy Ludności Rzeczypospolitej Polskiej*, (red.) Z. Strzelecki, T. Toczyński, Warszawa 2002, s. 209. Moim zdaniem niesłusznym jest jednoznaczne identyfikowanie Rusinów z Ukraińcami. Grupy te różniły się chociażby strukturą wyznaniową. Według danych uzyskanych z wyników spisu z 1931 roku wynika, iż ustalając narodowość na podstawie kryterium języka ojczystego, przynależność do wyznania greckokatolickiego deklarowało 95,4% Rusinów i 52,0% Ukraińców, natomiast wyznanie prawosławne – 3,2%

nym (1931 rok)¹⁵. Należy pamiętać o istniejących do dnia dzisiejszego podziałach wewnątrz tej grupy. Część Łemków uważa, że są oni odrębnym narodem, część zaś stoi na stanowisku, że są grupą etniczną w obrębie narodu ukraińskiego (np. Jagiełło, 1995, s. 180; Obracht-Prondzyński, 1997; Synak, 1991, s. 85; Latoszek, 1997, s. 240).

Za postrzeganiem Łemków jako odrębnego narodu przemawia fakt posiadania ich własnego języka, gdyż jednym – i być może najważniejszym – z wyróżników etnosu jest właśnie język ojczysty. Łemkowie zaś mają świadomość posiadania własnego języka, języka który różni się zarówno od języka polskiego, jak i ukraińskiego (Nowak, 2006, s. 234). Kwestia własnej tożsamości narodowej Łemków w Polsce jest związana z szerszym nurtem tworzenia narodu ruskiego, łączącym Rusinów zamieszkujących Polskę, Słowację, Ukrainę, Węgry i państwa byłej Jugosławii¹⁶. Nieco inaczej wygląda sprawa kaszubskich deklaracji narodowościowych. W wynikach NSP 2002 odnotowano ponad 5 tysięcy osób deklarujących przynależność do narodowości kaszubskiej (0,01%). Jak już wcześniej wspomniałem, w wynikach poprzednich polskich spisów powszechnych uwzględniających problematykę narodowościową/językową nie wyodrębniano narodowości/języka kaszubskiego. W czasie zaborów Kaszubi byli w zasadzie trójjęzyczni. W kontaktach domowych i towarzyskich używali języka kaszubskiego, w kościele – polskiego, zaś w urzędach mówili po niemiecku¹⁷. W okresie międzywojennym, w urzędowych polskich statystykach traktowano język kaszubski jako polski, zaś Kaszubów zaliczano do Polaków¹⁸. Do dnia dzisiejszego, część naukowców uważa, iż język kaszubski jest dialektem języka polskiego¹⁹, co można interpretować w ten sposób, że Kaszubi są Polakami. Jednak kwestie te dość trudno jest jednoznacznie ocenić, gdyż wśród samej społeczności kaszubskiej istnieją rozbieżności w tym względzie. Część Kaszubów uważa, że ma podwójną tożsamość kaszubską-etniczną i polską-narodową, część zaś poddaje w wątpliwość podwójną tożsamość i uważa, że jest nie tylko częścią grupy etnicznej lecz tworzy odrębny naród. Z kolei część Kaszubów podkreśla swoje przywiązanie do narodu polskiego, lecz jednocześnie używa jako głównego języka kaszubskiego²⁰. Biorąc pod uwagę literaturę tematu, można wysunąć

Rusinów i 46,6% Ukraińców. *Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 roku, Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. POLSKA*, Warszawa 1938, s. 15.

¹⁵ *Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku*, Statystyka Polski, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1927; *Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 roku, Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. POLSKA*, Warszawa 1938.

¹⁶ J.J. Bruski, *Rusini Karpaccy – separatyzm czy przebudzenie narodowe (z genezy współczesnego rusinizmu)*, [w:] M.W. Wanatowicz, *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność*, Katowice 1965, s. 177 i nast., za C. Obracht-Prondzyński, op. cit., s. 241; zob. też J. Nowak, *Dylematy tożsamościowe Łemków w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa 2006, s. 233.

¹⁷ C. Obracht-Prondzyński, *Spisy czy spiski, czyli o problemach z liczeniem Kaszubów*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa 2006, s. 262.

¹⁸ C. Obracht-Prondzyński, op. cit., s. 265.

¹⁹ Zob. np. Z. Sobierajski, *Dialekty polskie i folklor z różnych regionów*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1991, s. 7; *Złota Encyklopedia PWN*, Warszawa 2002.

²⁰ C. Obracht-Prondzyński, op. cit., s. 270–277.

wniosek, że kaszubska tożsamość etniczno-językowa, ma charakter raczej odrębności kulturowo-regionalnej niż narodowościowej²¹. Odrębność ta znacznie częściej przejawia się w postaci własnego kaszubskiego języka niż kaszubskich deklaracji narodowościowych. Natomiast kaszubska tożsamość etniczna najczęściej mieści się w graniach polskiej świadomości narodowej (tzw. podwójna tożsamość etniczna²²). Tożsamości te mogą wzajemnie się przenikać. Dość trudno jest jednak jednoznacznie określić linie podziału etnicznego, gdyż niejednokrotnie przebiegają one nawet wewnątrz rodziny, krewnych²³.

W NSP 2002 jedynie 1133 osoby zadeklarowały narodowość żydowską. Stanowiło to 0,003% ludności Polski. Dla porównania warto dodać, iż w okresie międzywojennym (1931 rok) w naszym kraju zamieszkiwało blisko 3 miliony Żydów, co stanowiło około 8,6% ogółu mieszkańców²⁴. Tak mała reprezentacja osób narodowości żydowskiej wśród mieszkańców naszego kraju jest wynikiem wydarzeń historycznych, zaś przede wszystkim skutkiem wydarzeń II wojny światowej (eksterminacja, wywózki, powojenna emigracja) (Eberhardt, 1996, s. 141). Należy sądzić, że przyczyną tak małej liczby deklaracji przynależności do narodowości żydowskiej, jest asymilacja (polonizacja). Warto także zwrócić uwagę, że w niektórych krajach na przykład w Irlandii, mniejszość żydowską traktuje się jedynie jako mniejszość religijną a nie narodowościową (Janusz, 2006, s. 44).

Warto w tym miejscu poruszyć także kwestię obywatelstwa polskiego osób deklarujących narodowość niepolską, gdyż w sensie formalnoprawnym członkiem mniejszości narodowej/etnicznej jest jedynie osoba posiadająca obywatelstwo polskie²⁵. Natomiast NPS 2002 obejmował także cudzoziemców, czyli osoby nieposiadające obywatelstwa polskiego (40661 osób). Ogółem spośród 38 230,08 tys. mieszkańców Polski 98,2% posiadało obywatelstwo polskie, zaś 0,1% nie posiadało obywatelstwa

²¹ G. Babiński, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Spisu Ludności z roku 2002*, „Studia Socjologiczne”, nr 1 (172), 2004, s. 150; zob. też C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi, Serbołużyczanie, Łemkowie. Próba porównania etnicznych grup regionalnych*, [w:] T. Stegner, *Między Odrą i Dnieprem, Wyznania i Narody*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997, s. 240.

²² Zob. np. M. Jagiełło, *Partnerstwo dla przyszłości, Szkice o polityce wschodniej i mniejszościach narodowych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1995, s. 180; zob. też B. Synak, *Tożsamość kulturowo-etniczna Kaszubów a idea krajowości (regionalizm)*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, 1991, s. 85 oraz M. Łatoszek, *Grupa etniczna w Polsce – możliwe warianty przemian (ze szczególnym uwzględnieniem Kaszubów)*, [w:] *Europa państw, Europa narodów. Problemy etniczne Europy Środkowo-Wschodniej*, (red.) G. Babiński, S. Mioduka, Kraków 1995, s. 141 i nast., za Cezary Obracht-Prondzyński, op. cit., s. 240.

²³ M. Barwiński, *Podlasie jako pograniczne narodowościowo-wyznaniowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 10. Było tak na przykład w przypadku braci Szeptyckich. Jeden z braci Stanisław około roku 1919 był najwyższym rangą polskim oficerem, natomiast drugi z braci – Andrzej, metropolita unicki walczył o niepodległą Ukrainę. Źródło: Z. Sułkowski, J. Skarbak (red.), *Mniejszości narodowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w świetle statystyk XIX i XX wieku, Materiały z międzynarodowej konferencji Mniejszości narodowe i religijne w postkomunistycznej Europie Środkowo-Wschodniej Lublin 20–22 października 1992*, Lublin 1995, s. 9.

²⁴ W spisie z 1931 roku odnotowano 2 732 573 osób deklarujących język ojczysty hebrajki lub żydowski. Zob. *Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 roku*, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, „Statystyka Polski”, Seria C, zeszyt 94a, Warszawa 1937–1938.

²⁵ Por. np. art. 35 i 37 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Nijakowski 2006, s. 147.

polskiego. Warto zaznaczyć, iż odnotowano dość liczną grupę osób (659,668 tys.), w stosunku do których nie ustalono obywatelstwa. Grupa ta stanowiła 1,7% mieszkańców Polski²⁶. Spośród osób deklarujących narodowość niepolską (471,475 tys. osób) ponad 94% posiadało obywatelstwo polskie, ponad 5% nie posiadało obywatelstwa polskiego, natomiast stosunku do niespełna 0,3% nie ustalono obywatelstwa. W tym względzie odnotowano jednak duże zróżnicowania pomiędzy poszczególnymi grupami narodowościowymi. Aż 99,76% osób deklarujących polską narodowość posiadało obywatelstwo polskie. Większy odsetek osób posiadających obywatelstwo polskie odnotowano wśród Kaszubów (99,82%) i Łemków (99,78%). Ponad 90% osób posiadających obywatelstwo polskie odnotowano także wśród Ślązaków, Romów, Białorusinów, Litwinów, Niemców, Karaimów, Żydów i Tatarów. Tak duże odsetki osób posiadających obywatelstwo polskie wśród wymienionych wyżej niepolskich narodowości mogą świadczyć o niewielkim napływie członków tych mniejszości z innych krajów. Najmniejszy odsetek osób posiadających obywatelstwo polskie odnotowano wśród mniejszości, które napłynęły do Polski przede wszystkim stosunkowo niedawno, niezwiązanych historycznie z naszym krajem. Byli to przede wszystkim Mongołowie, Ormianie, Chińczycy czy też Hindusi. Odpowiednio 15,91%, 24,21%, 24,06% i 25,21% osób deklarujących przynależność do wymienionych narodowości było obywatelami polskimi. Interesującym jest fakt, iż w porównaniu z wyżej wymienionymi narodowościami odsetek Ukraińców nieposiadających obywatelstwa polskiego był relatywnie niski (12,11%), nominalnie jednak była to liczebność znacząca (3749 osób). Może to sugerować, iż część ludności ukraińskiej stosunkowo niedawno przybyła na tereny Polski i w związku z tym prawdopodobnie nie otrzymała jeszcze statusu obywatela polskiego lub też przebywa na terenie naszego kraju jedynie czasowo. Być może była to imigracja o charakterze zarobkowym. Część imigrantów mogły stanowić także osoby wracające do swych dawnych siedzib. Ponad 63% osób nieposiadających obywatelstwa polskiego deklarowało narodowość inną niż polska²⁷.

STRUKTURA NARODOWOŚCIOWA LUDNOŚCI POLSKI W WOJEWÓDZTWACH W ŚWIETLE NSP 2002

Z danych zawartych w tablicy 2 wynika, iż wśród mieszkańców każdego z województw odnotowano bardzo wysokie odsetki ludności deklarującej narodowość polską. Najwyższy odsetek Polaków zanotowano wśród osób zamieszkujących województwo wielkopolskie (blisko 100%). Nieco mniejsze niż na pozostałym obszarze kraju, odsetki osób narodowości polskiej zanotowano wśród mieszkańców województw mazowieckiego, podlaskiego i śląskiego, natomiast znacznie mniejsze – wśród ludności województwa opolskiego (niespełna 82%). Charakteryzując

²⁶ *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, op. cit., s. 218.

²⁷ *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 218.

Tablica 2. Ludność w województwach według narodowości, NSP 2002
Voivodship's population by nationality/ethnicity, Population Census 2002

Województwa <i>Voivodships</i>	Narodowość / grupa etniczna <i>Nationality/ethnicity</i>								Nieustalona <i>Unknown</i>
	Ogółem <i>Total</i>	Polska <i>Polish</i>	Niepolska <i>Non-polish</i>					Pozostałe <i>Other</i>	
			Razem <i>Total</i>	Niemiecka <i>German</i>	Białoruska <i>Belorussian</i>	Ukraińska <i>Ukrainian</i>	Śląska <i>Silesian</i>		
W odsetkach <i>In per cent</i>									
Polska	100,00	96,74	1,23	0,40	0,13	0,08	0,45	0,17	2,03
Dolnośląskie	100,00	98,02	0,42	0,07	0,01	0,06	0,00	0,27	1,56
Kujawsko-Pomorskie	100,00	98,74	0,13	0,03	0,00	0,01	0,00	0,08	1,13
Lubelskie	100,00	98,74	0,13	0,01	0,01	0,03	0,00	0,09	1,12
Lubuskie	100,00	97,72	0,33	0,06	0,01	0,08	0,00	0,19	1,95
Łódzkie	100,00	98,06	0,15	0,01	0,00	0,01	0,00	0,12	1,78
Małopolskie	100,00	98,72	0,26	0,01	0,00	0,02	0,00	0,22	1,02
Mazowieckie	100,00	96,55	0,26	0,01	0,01	0,02	0,00	0,21	3,19
Opolskie	100,00	81,62	12,52	10,03	0,00	0,03	2,27	0,19	5,86
Podkarpackie	100,00	98,83	0,26	0,01	0,00	0,16	0,00	0,10	0,91
Podlaskie	100,00	93,94	4,57	0,01	3,84	0,12	0,00	0,60	1,49
Pomorskie	100,00	97,42	0,58	0,11	0,01	0,14	0,00	0,32	2,00
Śląskie	100,00	91,99	3,93	0,67	0,00	0,01	3,13	0,11	4,08
Świętokrzyskie	100,00	98,50	0,09	0,01	0,00	0,01	0,00	0,07	1,41
Warmińsko-Mazurskie	100,00	97,13	1,28	0,32	0,02	0,84	0,00	0,10	1,60
Wielkopolskie	100,00	99,29	0,13	0,03	0,00	0,01	0,00	0,08	0,58
Zachodniopomorskie	100,00	98,27	0,46	0,07	0,01	0,23	0,00	0,14	1,27

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 220–221.

Source: *National Census of Population and Housing 2002, Population, The Size and Socio-demographic Structure, Central Statistical Office, Warsaw 2003, 220–221.*

udziały ludności o nieustalonej bądź niepolskiej narodowości, można zauważyć, że wśród mieszkańców województwa mazowieckiego jest dość licznie reprezentowana grupa osób o nieustalonej narodowości, zaś osoby narodowości niepolskiej stanowiły marginalny odsetek. Z kolei wśród ludności zamieszkującej w województwie podlaskim osób o narodowości niepolskiej było stosunkowo więcej niż średnio w kraju (blisko 5%, w tym prawie 4% to Białorusini), a osoby o nieustalonej narodowości stanowiły marginalny odsetek tej ludności. Natomiast wśród osób zamieszkujących województwo śląskie, z jednej strony zanotowano mniej niż średnio w kraju osób narodowości polskiej, z drugiej zaś – więcej niż średnio w kraju osób o narodowości niepolskiej, a także jeszcze więcej osób o nieustalonej narodowości. Ponad 12% mieszkańców województwa opolskiego stanowiły osoby narodowości niepolskiej (w tym aż 10% to Niemcy, zaś ponad 2% – Ślązacy). Ponadto blisko 6% spośród osób zamieszkujących ten obszar stanowiła ludność o nieustalonej narodowości. Na pozostałym obszarze kraju, tj. poza województwami: mazowieckim, opolskim, podlaskim i śląskim udziały zarówno ludności niepolskiej, jak i ludności o nieustalonej narodowości były bardzo niskie.

Strukturę narodowościową ludności niepolskiej w województwach Polski ilustrują dane zawarte w tablicy 3.

W omawianej zbiorowości najczęściej odnotowywano osoby o narodowości śląskiej (narodowość tą zadeklarowało blisko 37%) oraz kolejno: niemieckiej (ponad 32%), białoruskiej (ponad 10%) i ukraińskiej (blisko 7%). Ponadto ludność niepolska stanowiła aż 75% mieszkańców województwa podlaskiego. Zdecydowana większość, tj. ponad 84% spośród osób narodowości niepolskiej zamieszkującej to województwo zadeklarowało przynależność do narodowości białoruskiej. Białorusini mieli znaczący udział wśród osób narodowości niepolskiej jedynie na tym terenie. Wśród osób narodowości niepolskiej Ślązacy dominowali w województwie śląskim (blisko 80%), natomiast Niemcy – na Opolszczyźnie (ponad 80%). Jest to świadectwem silniejszego oddziaływania „śląskości” na procesy integracji regionalnej mieszkańców województwa śląskiego, natomiast „niemieckości” wśród mieszkańców województwa opolskiego (Nijakowski, 2004, s. 151). Natomiast rozpatrując udziały osób narodowości ukraińskiej wśród ludności niepolskiej, zauważa się, iż Ukraińcy stanowili dominującą część ludności o niepolskim pochodzeniu w województwie warmińsko-mazurskim (blisko 66%) oraz w podkarpackim (blisko 59%). Ponadto osoby deklarujące przynależność do narodowości ukraińskiej stanowiły ponad 50% ludności niepolskiej zamieszkującej w województwie zachodniopomorskim. Z jednej strony dość duże udziały Ukraińców wśród ludności niepolskiej w województwie warmińsko-mazurskim oraz zachodniopomorskim wskazują, iż do dnia dzisiejszego, wiele lat po zakończeniu II wojny światowej, nadal obserwujemy skutki powojennych masowych przesiedleń ludności ukraińskiej, szczególnie w ramach tzw. akcji Wisła przeprowadzonej w okresie IV–VII 1947. Przesiedlono wtedy ponad 140 tys. osób z południowo-wschodnich obszarów Polski na Ziemię Odzyskane (obszary Warmii i Mazur oraz Polski zachodniej²⁸). Z drugiej zaś strony,

²⁸ Na podstawie: *Złota Encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Tablica 3. Struktura narodowościowa ludności niepolskiej w województwach Polski, NSP 2002
Non-polish population by nationality/ethnicity in Poland's voivodships, Population Census 2002

Województwa <i>Voivodship</i>	Narodowość / grupa etniczna <i>Nationality/ethnicity</i>					
	Ogółem <i>Total</i>	W tym				
		Niemiecka <i>German</i>	Białoruska <i>Bielorussian</i>	Ukraińska <i>Ukrainian</i>	Śląska <i>Silesian</i>	Pozostałe <i>Other</i>
Polska	100,00	32,43	10,34	6,57	36,73	13,94
Dolnośląskie	100,00	17,66	1,23	15,21	0,81	65,09
Kujawsko-Pomorskie	100,00	26,19	3,03	6,98	0,47	63,33
Lubelskie	100,00	3,85	7,11	23,85	0,31	64,88
Lubuskie	100,00	19,28	2,01	22,77	0,59	55,33
Łódzkie	100,00	8,13	2,50	7,26	0,55	81,5
Małopolskie	100,00	3,13	0,74	9,05	0,89	86,19
Mazowieckie	100,00	4,29	5,68	9,56	0,49	79,97
Opolskie	100,00	80,14	0,01	0,21	18,16	1,49
Podkarpackie	100,00	2,08	0,48	58,68	0,22	38,54
Podlaskie	100,00	0,15	84,10	2,61	0,01	13,13
Pomorskie	100,00	18,49	1,32	23,82	0,36	56,02
Śląskie	100,00	17,11	0,07	0,35	79,72	2,75
Świętokrzyskie	100,00	6,15	1,14	12,39	0,26	80,06
Warmińsko-Mazurskie	100,00	24,86	1,50	65,82	0,03	7,79
Wielkopolskie	100,00	23,37	2,10	9,04	0,49	65,00
Zachodniopomorskie	100,00	15,71	2,04	50,60	0,22	31,44

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 220–221.

Source: *National Census of Population and Housing 2002, Population, The Size and Socio-demographic Structure*, Central Statistical Office, Warsaw 2003, 220–221.

dość duży udział ludności ukraińskiej wśród osób o niepolskim pochodzeniu zamieszkujących Podkarpacie wynika być może z powracania części przesiedlonej ludności narodowości ukraińskiej do swoich dawnych siedzib.

ROZMIESZCZENIE MNIEJSZOŚCI NARODOWOŚCIOWYCH W WOJEWÓDZTWACH POLSKI W ŚWIETLE NSP 2002

Dyslokacja osób deklarujących w NSP 2002 narodowość polską w zasadzie nie odbiega od rozmieszczenia ogółu mieszkańców Polski w województwach (tablica 4). Od rozmieszczenia ogółu mieszkańców naszego kraju różni się natomiast znacząco rozlokowanie osób narodowości niepolskiej. Największa część tej subpopulacji, zamieszkiwała w województwie śląskim (blisko 40%) oraz opolskim (ponad 28%) i podlaskim (blisko 12%). W sumie więc w trzech wymienionych województwach zamieszkiwało 80% osób deklarujących w spisie narodowość inną niż polska. Spośród ludności deklarującej narodowość niepolską najmniej liczne grupy osób odnotowano

Tablica 4. Ludność według województw i narodowości, NSP 2002
Poland's population by voivodship and nationality/ethnicity, Population Census 2002

Województwa <i>Voivodship</i>	Ludność ogółem <i>Total population</i>	Narodowość/grupa etniczna <i>Nationality/ethnicity</i>								Nieustalona <i>Unknown</i>	
		Polska <i>Polish</i>		Niepolska <i>Non-polish</i>							Pozostałe <i>Other</i>
		Razem <i>Total</i>	Niemiecka <i>German</i>	Białoruska <i>Belorussian</i>	Ukraińska <i>Ukrainian</i>	Śląska <i>Silesian</i>					
W odsetkach <i>In per cent</i>											
Polska	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	
Dolnośląskie	7,60	7,71	2,59	1,41	0,31	6,01	0,06	12,10	5,85		
Kujawsko-Pomorskie	5,41	5,52	0,58	0,47	0,17	0,62	0,01	2,64	3,01		
Lubelskie	5,75	5,87	0,62	0,07	0,42	2,24	0,01	2,87	3,19		
Lubuskie	2,64	2,67	0,72	0,43	0,14	2,48	0,01	2,84	2,54		
Łódzkie	6,83	6,93	0,85	0,21	0,21	0,94	0,01	4,96	6,02		
Małopolskie	8,46	8,63	1,77	0,17	0,13	2,44	0,04	10,92	4,27		
Mazowieckie	13,40	13,38	2,84	0,38	1,56	4,14	0,04	16,30	21,06		
Opolskie	2,79	2,35	28,28	69,89	0,04	0,89	13,98	3,03	8,06		
Podkarpackie	5,50	5,62	1,18	0,08	0,06	10,57	0,01	3,27	2,46		
Podlaskie	3,16	3,07	11,71	0,06	95,25	4,65	0,00	11,03	2,33		
Pomorskie	5,70	5,74	2,66	1,52	0,34	9,65	0,03	10,69	5,63		
Śląskie	12,41	11,80	39,52	20,85	0,28	2,13	85,79	7,79	24,98		
Świętokrzyskie	3,39	3,46	0,24	0,05	0,03	0,46	0,00	1,39	2,37		
Warmińsko-Mazurskie	3,74	3,75	3,87	2,97	0,56	38,79	0,00	2,16	2,94		
Wielkopolskie	8,77	9,00	0,92	0,66	0,19	1,27	0,01	4,29	2,50		
Zachodniopomorskie	4,44	4,51	1,65	0,80	0,33	12,74	0,01	3,73	2,79		

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 220–221.

Source: *National Census of Population and Housing 2002, Population, The Size and Socio-demographic Structure, Central Statistical Office, Warsaw 2003, 220–221.*

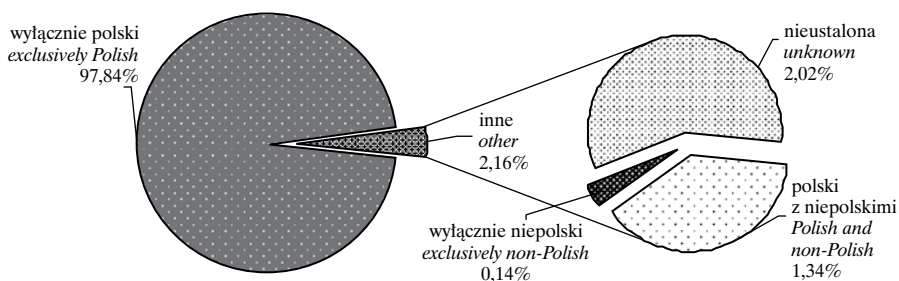
na obszarze centralnej Polski, z wyjątkiem województwa mazowieckiego (łódzkie – 0,85%, świętokrzyskie – 0,24%) oraz w województwie wielkopolskim i lubuskim.

Blisko 70% Niemców zamieszkujących w naszym kraju skupiało się przede wszystkim na terenie Opolszczyzny oraz prawie 21% w województwie śląskim. Z kolei zaś spośród osób deklarujących narodowość śląską prawie 86% mieszkało na terenie województwa śląskiego, zaś pozostałe 14% – na Opolszczyźnie. Zupełnie inaczej wyglądało rozmieszczenie pozostałych grup narodowościowych zamieszkujących w naszym kraju. Białorusini skupiali się na Podlasiu (ponad 95%), natomiast Ukraińcy byli bardziej rozproszeni: największa część spośród nich mieszkała w województwie warmińsko-mazurskim (38,8%), lecz dość licznie zamieszkiwali także na terenie województwa zachodniopomorskiego, podkarpackiego, pomorskiego i dolnośląskiego. Jeśli chodzi o osoby pozostałych narodowości, zauważa się, iż najliczniej zamieszkiwały one w województwach: mazowieckim, pomorskim, dolnośląskim, podlaskim i małopolskim. Z kolei zaś wśród osób o nieustalonej narodowości najczęściej odnotowywano mieszkańców Śląska i Mazowsza, a także Opolszczyzny (odpowiednio 24,98%, 21,06% i 8,06%).

JĘZYK UŻYWANY W KONTAKTACH DOMOWYCH, W ŚWIETLE WYNIKÓW NSP 2002

W spisie powszechnym z 2002 roku obok kwestii narodowości przedmiotem badań był także język używany w domu. Podobnie jak w przypadku deklaracji o przynależności narodowościowej, także zdecydowana większość (37 405,3 tys. – 97,84%) osób zamieszkujących nasz kraj zadeklarowała język polski jako język używany w kontaktach domowych (tablica 5 i rysunek 2). Dodać należy, iż spośród tych osób 36 894,4 tys. (96,51%) używało wyłącznie język polski, natomiast 510,9 tys. (1,34%) to osoby posługujące się językiem polskim wraz z nie-

Rys. 2. Struktura językowa ludności w świetle NSP 2002 (język używany w kontaktach domowych)
Population by use of languages (used at home), Population Census 2002

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002*, *Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 220–221.

Source: own calculations based on the data of the National Census of Population and Housing 2002, *Population, The Size and Socio-demographic Structure*, Central Statistical Office, Warsaw 2003, 220–221.

polskim(i). Używanie w domu wyłącznie innego niż polski języka zadeklarowało 52,5 tys. osób, co stanowiło 0,14% ludności Polski. Łącznie z osobami posługującymi się poza polskim innym(i) językami dawało to 563,4 tys. osób (1,48%). Spośród osób używających w domu języka innego niż polski (lub innego z polskim) najliczniej reprezentowani byli mówiący w języku niemieckim (204,6 tys. osób – 0,54%), zaś w dalszej kolejności deklarujący posługiwanie się w kontaktach domowych: językiem angielskim (89,9 tys. – 0,24%), śląskim (56,6 tys. – 0,15%), kaszubskim (52,7 tys. – 0,14%), białoruskim (40,6 tys. – 0,11%), ukraińskim (22,7 tys. – 0,06%), romskim (15,8 tys. – 0,04%), rosyjskim (15,3 tys. – 0,04%), francuskim (15,3 tys. – 0,04%), włoskim (12,0 tys. – 0,03%), litewskim (5,8 tys. – 0,02%), łemkowskim (5,6 tys. – 0,01%). Język hebrajski był używany w kontaktach domowych przez 225 osób (0,0006%). Nie ustalono języka używanego w kontaktach domowych w stosunku do 772,2 tys. osób, co stanowiło 2,02% ogółu mieszkańców naszego kraju.

Tablica 5. Struktura językowa ludności Polski, NSP 2002

Poland's population by languages in use at home, Population Census 2002

Język używany w domu <i>Language used at home</i>	Przed dezagregacją <i>Before disaggregation</i>		Po dezagregacji <i>After disaggregation</i>	
	W tysiącach <i>In 1000s</i>	W odsetkach <i>In per cent</i>	W tysiącach <i>In 1000s</i>	W odsetkach <i>In per cent</i>
Ludność ogółem <i>Total opulation</i>	38230,1	100,00	38 230,1	100,00
Polski <i>Polish</i>	37405,3	97,84	38 160,9	99,82
w tym:				
wyłącznie polski <i>exclusively Polish</i>	36894,4	96,51	37 639,6	98,46
polski z niepolskim(i) <i>Polish and other languages</i>	510,9	1,34	521,3	1,36
wyłącznie niepolski(e) ²⁹ <i>exclusively non-polish</i>	52,5	0,14	53,6	0,14
najczęściej używane języki niepolskie ³⁰ :				
<i>most used non-polish languages:</i>				
niemiecki <i>German</i>	204,6	0,54	208,7	0,55
angielski <i>English</i>	89,9	0,24	91,7	0,24
śląski <i>Silesian</i>	56,6	0,15	57,8	0,15
kaszubski <i>Kashubian</i>	52,7	0,14	53,7	0,14
białoruski <i>Bielorussian</i>	40,7	0,11	44,7	0,12
ukraiński <i>Ukrainian</i>	22,7	0,06	23,2	0,06
nieustalony <i>unknown</i>	772,2	2,02	15,6	0,04

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 222–223.

Source: *National Census of Population and Housing 2002, Population, The Size and Socio-demographic Structure*, Central Statistical Office, Warsaw 2003, 222–223.

²⁹ W tej grupie osób mieszczą się osoby mówiące wyłącznie w języku niepolskim jak i dwoma niepolskimi.

³⁰ W tej grupie osób mieszczą się osoby mówiące wyłącznie w języku niepolskim jak i dwoma niepolskimi oraz osoby mówiące w języku niepolskim i w języku polskim.

STRUKTURA JĘZYKOWA LUDNOŚCI POLSKI W WOJEWÓDZTWACH W ŚWIETLE NSP 2002

Tablica 6 ilustruje liczbę ludności w województwach Polski w 2002 roku i ich strukturę językową. W każdym województwie prawie cała populacja posługuje się jedynie językiem polskim w kontaktach domowych. Wyjątek stanowili mieszkańcy województwa opolskiego, wśród których osoby używające w domu wyłącznie języka

Tablica 6. Ludność w województwach Polski i jej struktura językowa, NSP 2002
Voivodship's population by language in use at home, Population Census 2002

Województwo <i>Voivodship</i>	Ludność <i>Population</i>		Język używany w domu (w %) ³¹ <i>Language in use at home (in %)</i>			
	W tys. <i>In 1000s</i>	Ogółem <i>Total</i>	Wyłącznie polski <i>Exclusively Polish</i>	Polski z niepolskim (i) <i>Polish and other language</i>	Wyłącznie niepolski ¹² <i>Exclusively non-Polish</i>	Nieustalony <i>Unknown</i>
Polska	38230,080	100,00	96,51	1,34	0,14	2,02
Dolnośląskie	2907,212	100,00	97,41	0,97	0,06	1,56
Kujawsko- -Pomorskie	2069,321	100,00	98,25	0,56	0,06	1,12
Lubelskie	2199,054	100,00	98,39	0,44	0,06	1,11
Lubuskie	1008,954	100,00	97,16	0,80	0,09	1,95
Łódzkie	2612,890	100,00	97,75	0,41	0,06	1,78
Małopolskie	3232,408	100,00	98,18	0,75	0,05	1,02
Mazowieckie	5124,018	100,00	96,02	0,72	0,08	3,18
Opolskie	1065,043	100,00	84,01	9,35	0,83	5,81
Podkarpackie	2103,837	100,00	98,26	0,80	0,04	0,90
Podlaskie	1208,606	100,00	93,86	3,66	0,98	1,49
Pomorskie	2179,900	100,00	94,49	3,36	0,16	1,98
Śląskie	4742,874	100,00	93,74	1,98	0,22	4,06
Świętokrzyskie	1297,477	100,00	98,17	0,41	0,02	1,41
Warmińsko- -Mazurskie	1428,357	100,00	96,92	1,34	0,16	1,59
Wielkopolskie	3351,915	100,00	98,95	0,45	0,02	0,58
Zachodniopo- -morskie	1698,214	100,00	97,79	0,85	0,08	1,27

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 222–223.

Source: *National Census of Population and Housing 2002, Population, The Size and Socio-demographic Structure*, Central Statistical Office, Warsaw 2003, 222–223.

³¹ Spisywani mogli wymienić więcej niż jeden język używany w kontaktach domowych. Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, op. cit.

polskiego stanowiły niespełna 89%. Ponadto mniej niż średnio w kraju osób posługujących się wyłącznie językiem polskim zanotowano pośród ludności województw: mazowieckiego, podlaskiego, pomorskiego i śląskiego. Największy odsetek osób mówiących wyłącznie w języku polskim odnotowano wśród mieszkańców Wielkopolski (blisko 99%). Mieszkańcy województwa opolskiego stanowili zbiorowość, pośród członków której zanotowano największy odsetek osób posługujących się językiem polskim wraz z niepolskim(i) w kontaktach domowych. Ponadto niewielką przewagę w stosunku do średniej krajowej osób używających w domu języka polskiego równoległe z niepolskim(i) odnotowano wśród ludności zamieszkującej województwa: podlaskie, pomorskie i śląskie.

Wyłącznie językiem niepolskim posługiwała się marginalna część mieszkańców każdego z województw naszego kraju. Najczęściej osoby mówiące wyłącznie w języku niepolskim odnotowywano pośród ludności województwa podlaskiego i opolskiego (odpowiednio 0,98% i 0,83%), najrzadziej zaś – wśród mieszkańców województw: świętokrzyskiego i wielkopolskiego. Z kolei zaś osoby o nieustalonym języku używanym w kontaktach domowych stanowiły największy odsetek pośród ludności województwa opolskiego, a także śląskiego i mazowieckiego, a najmniejszy – spośród mieszkańców Wielkopolski. Z przedstawionych danych wynika, iż Wielkopolska była najbardziej homogeniczna językowo (również pod względem narodowościowym) regionem naszego kraju. Natomiast największe luki w rozpoznaniu struktury według języka używanego w kontaktach domowych odnotowano w województwie śląskim, opolskim i mazowieckim.

Należy dodać, iż – podobnie jak w przypadku osób o nieustalonej narodowości – dość duży odsetek osób o nieustalonym języku (większy niż odsetek osób posługujących się językiem wyłącznie niepolskim oraz polskim i niepolskim(i)), szczególnie w województwie opolskim i śląskim, zaciera czytelność struktury językowej opisującej udziały poszczególnych mniejszości językowych wśród ogółu mieszkańców Polski posługujących się językiem niepolskim. Być może, że wśród osób o nieustalonym języku używanym w kontaktach domowych zamieszkujących w województwach opolskim i śląskim są osoby niemieckojęzyczne, która obawiają się nietolerancyjnych postaw ze strony społeczeństwa polskiego. Może to także wynikać z wcześniejszych ograniczeń stosowanych przez władze Polski Ludowej, kiedy to istniał nieoficjalny zakaz używania języka niemieckiego na terenie Górnego Śląska, a organy władzy lokalnej miały obowiązek przeciwdziałania używaniu tego języka przez mieszkańców Śląska (Janusz, 1994).

Ludność narodowości niepolskiej używa w kontaktach domowych głównie języka niepolskiego wraz z polskim (blisko 91%) (tablica 7). Osoby posługujące się wyłącznie językiem niepolskim stanowiły około 9% omawianej zbiorowości. W grupie tej największe odsetki osób posługujących się językiem polskim wraz z niepolskim(i) odnotowano na Pomorzu, Podlasiu oraz na Opolszczyźnie. Najmniejsze udziały takich osób miały województwa centralne (mazowieckie, łódzkie, świętokrzyskie). W omawianej subpopulacji, wyłącznie językiem niepolskim posługiwało się najwięcej osób spośród mieszkańców województwa podlaskiego (ponad 21%), najmniej zaś pośród ludności świętokrzyskiego (niespełna 4%).

Tablica 7. Struktura językowa ludności niepolskiej w województwach Polski, NSP 2002
Non-Polish population by language in use at home, Population Census 2002

Województwo <i>Voivodship</i>	Język używany w domu (w %) <i>Language used at home (in %)</i>		
	Razem <i>Total</i>	Polski z niepolskim(i) ³² <i>Polish and other</i>	Wyłącznie niepolski <i>exclusively non-Polish</i>
Polska	100,00	90,68	9,32
Dolnośląskie	100,00	94,11	5,89
Kujawsko-Pomorskie	100,00	90,11	9,89
Lubelskie	100,00	87,98	12,02
Lubuskie	100,00	90,27	9,73
Łódzkie	100,00	88,00	12,00
Małopolskie	100,00	93,50	6,50
Mazowieckie	100,00	89,85	10,15
Opolskie	100,00	91,81	8,19
Podkarpackie	100,00	95,06	4,94
Podlaskie	100,00	78,81	21,19
Pomorskie	100,00	95,35	4,65
Śląskie	100,00	90,13	9,87
Świętokrzyskie	100,00	96,24	3,76
Warmińsko-Mazurskie	100,00	89,56	10,44
Wielkopolskie	100,00	95,47	4,53
Zachodniopomorskie	100,00	91,50	8,50

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 222–223.

Source: *National Census of Population and Housing 2002, Population, The Size and Socio-demographic Structure*, *Central Statistical Office, Warsaw 2003, 222–223*.

ROZMIESZCZENIE MIESZKAŃCÓW POLSKI WEDŁUG JĘZYKA UŻYWANEGO W KONTAKTACH DOMOWYCH W WOJEWÓDZTWACH W 2002 ROKU

Rozmieszczenie ludności używającej w domu wyłącznie języka polskiego nie odbiega zasadniczo od rozmieszczenia ogółu mieszkańców naszego kraju (tablica 8). Spośród osób mówiących w domu wyłącznie po polsku najczęściej było mieszkańcami Mazowsza (13,34%), najmniej zaś – Opolszczyzny (2,43%). Nieco inaczej wygląda sytuacja w tym względzie w subpopulacji posługującej się językiem polskim wraz z innym lub innymi językami niepolskimi. Zauważa się przewagę w stosunku do średniej krajowej tej grupy osób w województwach: opolskim, śląskim, pomorskim

³² Spisywani mogli wymienić więcej niż jeden język używany w kontaktach domowych. Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.

Tablica 8. Rozmieszczenie mieszkańców Polski według języka używanego w kontaktach domowych w województwach, NSP 2002
Poland's population by voivodship and language used at home, Population Census 2002

Obszar		Ludność ogółem <i>Total population</i>	Język używany w domu (w %) <i>Language used at home (in %)</i>			
			Wyłącznie polski <i>Exclusively Polish</i>	Polski z niepolskim(i) <i>Polish and other</i>	Wyłącznie niepolski ³³ <i>Exclusively non-Polish</i>	Nieustalony <i>Unknown</i>
Polska	W tys. <i>in 1000s.</i>	38230,080	36894,358	510,977	52,522	772,223
	Ogółem <i>Total</i>	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Dolnośląskie		7,60	7,68	5,52	3,36	5,88
Kujawsko-Pomorskie		5,41	5,51	2,27	2,42	3,01
Lubelskie		5,75	5,86	1,89	2,50	3,15
Lubuskie		2,64	2,66	1,58	1,66	2,55
Łódzkie		6,83	6,92	2,12	2,81	6,03
Małopolskie		8,46	8,60	4,74	3,21	4,27
Mazowieckie		13,40	13,34	7,18	7,89	21,13
Opolskie		2,79	2,43	19,48	16,91	8,01
Podkarpackie		5,50	5,60	3,28	1,66	2,47
Podlaskie		3,16	3,07	8,66	22,66	2,33
Pomorskie		5,70	5,58	14,35	6,82	5,58
Śląskie		12,41	12,05	18,36	19,55	24,96
Świętokrzyskie		3,39	3,45	1,04	0,39	2,36
Warmińsko-Mazurskie		3,74	3,75	3,74	4,24	2,94
Wielkopolskie		8,77	8,99	2,95	1,36	2,51
Zachodniopomorskie		4,44	4,50	2,84	2,57	2,80

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003, s. 222–223.

Source: *National Census of Population and Housing 2002, Population, The Size and Socio-demographic Structure*, *Central Statistical Office, Warsaw 2003, 222–223*.

i podlaskim. W pozostałych województwach zanotowano mniej niż średni udział w kraju osób należących do tej subpopulacji. Najmniej osób spośród ludności posługującej się językiem polskim wraz z innym(i) zamieszkiwało w województwie świętokrzyskim (1,04%). Podobnie wyglądała sytuacja wśród osób posługujących się w kontaktach domowych wyłącznie w języku niepolskim. W województwach:

³³ Spisywani mogli wymienić więcej niż jeden język używany w kontaktach domowych. Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, op. cit.

podlaskim, śląskim, opolskim, pomorskim, a ponadto w warmińsko-mazurskim, odnotowano więcej osób mówiących wyłącznie w języku niepolskim niż wynikałoby to z udziału procentowego mieszkańców Polski na tych terenach. Zaznaczyć jednak należy, iż ta przewaga w stosunku do udziału procentowego ludności Polski dla Podlasia była znacznie większa pośród osób wyłącznie niepolskojęzycznych niż w gronie ludności posługującej się językiem polskim wraz z innym(i) (odpowiednio: 22,66% i 8,66%). Natomiast na Pomorzu przewaga ta była znacznie większa wśród osób używających w domu języka polskiego wraz z niepolskim(i) niż spośród osób posługujących się wyłącznie językiem niepolskim (odpowiednio: 14,35% i 6,82%). W województwach opolskim i śląskim także odnotowano większy odsetek osób o nieustalonym języku używanym w kontaktach domowych niż średnio w kraju (odpowiednio 8,01% i 24,96%). Znaczną część spośród tej grupy ludności zanotowano także na Mazowszu (21,13%). W pozostałych województwach odnotowano mniejsze odsetki osób, co do których nie ustalono języka używanego w kontaktach domowych, niż wynikałoby to z udziału procentowego mieszkańców Polski na tych obszarach.

NARODOWOŚĆ A JĘZYK

Dokonując analizy porównawczej między strukturą narodowościową i językową ludności Polski, zauważa się, iż wśród ogółu mieszkańców naszego kraju osoby deklarujące w NSP z 2002 przynależność do narodowości polskiej oraz ludność deklarująca używanie w kontaktach domowych wyłącznie języka polskiego stanowiły bardzo zbliżony odsetek (odpowiednio: 96,74% i 96,51%). Ponadto w kwestii grup mniejszościowych należy zwrócić uwagę na fakt, iż odnotowano znacznie więcej osób posługujących się w kontaktach domowych językiem niemieckim niż osób deklarujących przynależność do narodowości niemieckiej (odpowiednio: 204,6 tys. – 0,54% i 152,9 tys. – 0,40%). Podobnie było w przypadku ludności deklarującej przynależność do narodowości białoruskiej, ukraińskiej, a także kaszubskiej³⁴. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że jak wynika z innych niż NSP źródeł, około 20% mieszkańców Śląska deklarujących się jako Niemcy nie zna języka niemieckiego³⁵. Odwrotną sytuację zaobserwowano w grupie osób o śląskich deklaracjach narodowościowych/językowych. Znacznie liczniejszą subpopulację stanowiły osoby deklarujące przynależność do narodowości śląskiej niż osoby posługujące się językiem śląskim (odpowiednio: 173,2 tys. – 0,45% i 56,6 tys. – 0,15%). Interesującym jest fakt, iż spośród mieszkańców naszego kraju blisko 90 tysięcy osób (0,24%) zadeklarowało posługiwanie się językiem angielskim w kontaktach domowych, nato-

³⁴ Wyodrębnianie narodowości kaszubskiej jest zagadnieniem problematycznym.

³⁵ D. Berlińska, T. Sołdra-Gwiżdż, *Ludność rodzima i mniejszość niemiecka w Polsce. Stan badań*, [w:] *Polskie badania nad mniejszościami kulturowymi*, (red.) G. Babiński, J. Mucha, A. Sadowski, Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Warszawskiego, Białystok 1997 za G. Babiński, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Spisu Ludności z roku 2002*, „Studia Socjologiczne”, nr 1 (172), 2004, s. 142.

miast nie zanotowano zbliżonej liczby żadnej z grup narodowościowych związanych z tym językiem. Należy dodać, że odsetek osób narodowości niepolskiej wśród ludności naszego kraju był znacznie wyższy niż odsetek osób używających wyłącznie języka niepolskiego (odpowiednio 471,5 tys. – 1,23% i 52,5 tys. – 0,14%) i był bardziej zbliżony do odsetka osób posługujących się językiem polskim wraz z niepolskim(i) (510,9 tys. – 1,34%). Jak widać, relacje między językiem używanym w kontaktach domowych a świadomością etniczną nie są wprost proporcjonalne. Odsetek osób o nieustalonej narodowości był dość wysoki oraz identyczny jak odsetek osób o nieustalonym języku używanym w kontaktach domowych (774,9 tys. – 2,03% i 772,2 tys. – 2,02%). Niektórzy autorzy przypuszczają, iż mogą to być te same osoby, jednak weryfikacja tego jest niemożliwa ze względu na brak odpowiednich danych statystycznych (Babiński, 2004, s. 142). Jak już wspomniałem wcześniej, tak duże odsetki osób o nieustalonej narodowości i języku czyniły struktury narodowościową i językową opisujące udziały poszczególnych mniejszości narodowościowych/językowych wśród ogółu mieszkańców naszego kraju o narodowości/języku niepolskiej(m), mało wyraźną. W związku z tym dokonano dezagregacji zbiorowości osób o nieustalonej narodowości/języku ojczystym według poszczególnych grup narodowościowych/językowych proporcjonalnie do wielkości udziałów danych grup narodowościowych i językowych w ogólnej populacji.

Porównanie struktury narodowościowej i językowej w przekroju terytorialnym także pozwala na zauważenie pewnych analogii. Przewagę w stosunku do średniej krajowej, osób narodowości niepolskiej odnotowano wśród mieszkańców województw stanowiących obszary, na których odnotowano także więcej niż średnio w kraju osób deklarujących posługiwanie się obok języka polskiego – językiem (językami) niepolskim(i). Były to województwa opolskie, śląskie i podlaskie. Dodatkowo zanotowano nadreprezentację w stosunku do średniej krajowej osób używających obok języka polskiego – innego (innych) języka (języków) pośród ludności zamieszkującej w województwie pomorskim. Podobieństwa występują także w strukturze osób o nieustalonej narodowości i nieustalonym języku używanym w domu – w przekroju terytorialnym. Największe odsetki osób tych odnotowano wśród mieszkańców województw: mazowieckiego, opolskiego i śląskiego.

Ponadto zauważono, że największe udziały osób narodowości niepolskiej wystąpiły pośród ludności w tych samych województwach, w których odnotowano największe odsetki osób posługujących się wyłącznie językiem niepolskim(i) (Podlasie) lub językiem polskim wraz z niepolskim(i) (województwo opolskie). Wyjątek stanowi w tym względzie Pomorze, gdzie stosunkowo liczna grupa osób używa języka polskiego wraz z niepolskim(i), natomiast brak jest na tym terenie licznej reprezentacji osób narodowości niepolskiej.

WYBRANE KWESTIE MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH W SPISACH POWSZECHNYCH NIEKTÓRYCH PAŃSTW EUROPEJSKICH NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

Dane statystyczne dotyczące liczby osób należących do mniejszości narodowych w poszczególnych państwach europejskich można uzyskać, między innymi, z raportów składanych do Rady Europy przez sygnatariuszy konwencji: Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych i Europejskiej Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych. Umowy te weszły w życie w 1998 roku (Janusz, 2006). Informacje zawarte w tych raportach opierają się na wynikach państwowych spisów powszechnych. Na przykładzie wybranych państw europejskich dokonane zostanie porównanie danych dotyczących udziału mniejszości narodowych, odnosząc je do sytuacji w Polsce. Do analizy porównawczej wybrano: Bośnię i Hercegowinę, Serbię, Chorwację oraz kraje sąsiadujące z Polską – Czechy, Słowację, Litwę, Ukrainę oraz Niemcy.

Bośnia i Hercegowina, Chorwacja i Serbia przez wiele lat wchodziły w skład jednego państwa³⁶. Obecnie najbardziej zróżnicowana etnicznie jest Bośnia i Hercegowina. Narodowość inną niż bośniacką deklaruje ponad połowa (51,65%) mieszkańców tego państwa (według danych z roku 2001). Wśród mniejszości narodowych najliczniej reprezentowane są dwie grupy: Serbowie i Chorwaci, stanowiąc odpowiednio blisko 34% i ponad 15% ogółu mieszkańców³⁷. Serbia (od 2002 roku Federacja Serbii i Czarnogóry) jest państwem bardziej jednolitym narodowościowo niż Bośnia i Hercegowina, choć i tutaj mniejszości narodowe stanowią duży odsetek mieszkańców. W 2002 roku udział liczby osób deklarujących przynależność do narodowości innej niż serbska wśród ogółu mieszkańców Serbii (bez Kosowa) wynosił ponad 15%. Inne grupy narodowościowe odnotowane w spisie przeprowadzonym w 2002 roku w Serbii to, między innymi, Węgrzy, Bośniacy, Chorwaci, Romowie. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż wśród mniejszości narodowych zamieszkujących w tym państwie odnotowano także osoby, które deklarowały przynależność do narodowości rusińskiej (Rusini należą do tej samej grupy etnicznej, co Łemkowie zamieszkujący w Polsce)³⁸. Spośród trzech wybranych do analizy krajów byłej Jugosławii najbardziej homogeniczna narodowościowo jest Chorwacja. W 2001 r. w państwie tym, zdecydowanie przeważali Chorwaci (blisko 90% mieszkańców). Udział mniejszości narodowych wśród ogółu mieszkańców wynosił tutaj niewiele ponad

³⁶ Do 1991 roku Jugosławia składała się z 6 republik: Serbii (z autonomicznym rejonem Wojwodiną i okręgiem Kosowa i Metochii), Chorwacji, Macedonii, Bośni i Hercegowiny, Słowenii i Czarnogóry. Od 1992 jedynie Serbia i Czarnogóra tworzą wspólne państwo – Federalną Republikę Jugosławii (por. *Złota Encyklopedia*, 2002).

³⁷ Izveštaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerema na provodenju načela utvrđenih u Okvirnoj Konvenciji za Zaštitu Nacionalnih Manjina Sarajevo, decembar 2003. godine; Report submitted by Bosnia and Hercegovina pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 20 February 2004 za G. Janusz (2006), s. 34.

³⁸ Posern-Zieliński, 2006, s. 74, zob. The first report by the Federal Republic of Yugoslavia on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (received on 16 October 2002) za G. Janusz, 2006, s. 36 oraz s. 44–45.

7%³⁹. Spośród mniejszości narodowych najliczniej reprezentowani byli Serbowie, którzy stanowili blisko 5% ludności Chorwacji. Także i w tym państwie występowały osoby, które deklarowały przynależność do narodowości rusińskiej (0,05% ogółu ludności).

Podobny jak w Chorwacji udział procentowy mniejszości narodowych odnotowano w Czechach. W 2001 r. blisko 90% ludności tego kraju deklarowało narodowość czeską. Osoby podające narodowość inną niż czeska stanowiły ponad 8% mieszkańców tego państwa. Spośród mniejszości narodowych najliczniej reprezentowani byli Morawianie (3,7%) i Słowacy (1,9%). Wyodrębniono także narodowość śląską⁴⁰. Stosunkowo liczną zbiorowość (prawie 2%) stanowiły osoby o nieokreślonej narodowości⁴¹.

Słowacja jest mniej jednolita narodowościowo niż Czechy. W 2001 r. blisko 86% mieszkańców tego państwa deklarowało przynależność do narodowości słowackiej. Mniejszości narodowe stanowiły ponad 13% ludności. Najliczniejszą mniejszością narodową byli Węgrzy, stanowiąc blisko 10% ogółu mieszkańców Słowacji. Wśród niesłowackich grup narodowościowych odnotowano, między innymi, Rusinów (0,4% ogółu mieszkańców) (Janusz, 2006, s. 51–53). Choć Litwa jest krajem mniej homogenicznym narodowościowo niż poprzednio wymienione (poza Bośnią i Hercegowiną), to także i tu liczebnie zdecydowanie dominuje jedna grupa narodowościowa⁴². W 1997 roku Litwini stanowili blisko 82% ogółu mieszkańców tego kraju. Według litewskich urzędowych danych mniejszości narodowe stanowią w tym kraju ponad 18% ludności. Najliczniejszymi mniejszościami w tym kraju są Rosjanie i Polacy stanowiąc odpowiednio ponad 8% i prawie 7% ogółu mieszkańców Litwy⁴³. Mniej homogenicznym narodowościowo państwem niż Litwa jest Ukraina. Według danych uzyskanych ze spisu powszechnego przeprowadzonego w tym państwie w 2001 r. Ukraińcy stanowili niespełna 78% ogółu mieszkańców. Odnotowano tutaj 130 różnych narodowości, które stanowiły łącznie ponad

³⁹ European Charter for Regional or Minority Languages Second Periodical Report by Croatia presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter (14 January 2003) oraz Second report submitted by Croatia pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (received on 13 April 2004) za G. Janusz, 2006, s. 37, 38.

⁴⁰ Niektórzy autorzy wyjaśniają, iż część spośród tej grupy osób mogli stanowić *Romowie nieposiadający obywatelstwa czeskiego, którzy mogli nie wskazać swojej narodowości*. Zob. G. Janusz, op. cit., s. 39. W spisie z 1991 roku wyodrębniono narodowość morawską i śląską, lecz w raporcie do Rady z 1999 roku Europy, członków tych społeczności włączono do osób narodowości czeskiej. Zob. G. Janusz, op. cit., s. 38.

⁴¹ Część Romów (około 200 tys. osób.), którzy pozostali po rozpadzie Czechosłowacji na terenie Czech, posiadała jedynie obywatelstwo czeskosłowackie i słowackie. Zbiorowość ta została potraktowana przez władze czeskie jako bezpaństwowy. Źródło: Second report submitted by the Czech Republic pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (received on 2 July 2004) za G. Janusz, op. cit., s. 39.

⁴² Dane dotyczące stanu liczebnego mniejszości narodowych na Litwie pochodzą z szacunków własnych sporządzonych w 1997 roku przez Departament Statystyki Litwy.

⁴³ Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (received on 31 October 2001) za G. Janusz, 2006, s. 45–46.

22% ogółu mieszkańców. Wśród mniejszości narodowych, zdecydowanie najliczniejszą byli Rosjanie (17,3% ogółu ludności). Poza Rosjanami, udziały poszczególnych mniejszości wśród ogółu mieszkańców tego państwa nie przekraczały 1%⁴⁴. Dość problematyczne jest określenie liczby mniejszości narodowych zamieszkujących na terenie państwa niemieckiego. W raporcie do Rady Europy urzędnicy niemieccy wyjaśniają, iż w stosunku do osób nieposiadających obywatelstwa niemieckiego nie są prowadzone statystyki narodowościowe. Osoby takie stanowią ponad 9% (7,49 miliona) ogółu mieszkańców Niemiec⁴⁵. Należy jednak przypuszczać, że zdecydowana większość spośród osób nieposiadających obywatelstwa niemieckiego należy do mniejszości narodowych.

Dane etniczne uzyskane ze spisów powszechnych wskazują na zróżnicowaną sytuację pod względem homogeniczności narodowościowej rozpatrywanych krajów. Udział mniejszości narodowych wynosił od około 1% w Polsce do blisko 52% w Bośni i Hercegowinie. Warto dodać, iż w większości państw udział liczby osób deklarujących przynależność do narodowości dominującej wynosił ponad 80% ogółu mieszkańców (poza Ukrainą oraz Bośnią i Hercegowiną).

Z zaprezentowanych analiz wynika, iż Polska jest najbardziej jednolita narodowościowo na tle rozpatrywanych państw europejskich. Warto wspomnieć także o pojawieniu się aspiracji narodowościowych wśród grup dotychczas biernych w tym względzie (np. Ślązacy w Polsce i Czechach, Kaszubi w Polsce oraz Rusini (Łemkowie) w Polsce, Chorwacji, Serbii, na Słowacji i Węgrzech⁴⁶).

ZAKOŃCZENIE

Z przedstawionej analizy można wysunąć wnioski, iż na początku XXI wieku Polska jest krajem homogenicznym pod względem narodowościowym oraz językowym. Niewielkie liczebnie mniejszości narodowościowo-językowe skupiają się przede wszystkim na obszarze województw: opolskiego i śląskiego (Niemcy i Ślązacy) oraz podlaskiego (Białorusini). Aktualny stan i rozmieszczenie narodowości niepolskich na terenie kraju wynika w głównej mierze z uwarunkowań historycznych. Wpływ miały tu głównie migracje po II wojnie światowej w tym, między innymi, przesiedlenia ludności ukraińskiej w ramach tzw. akcji Wisła, z południowo-wschodniej części kraju na Ziemię Odzyskane, wysiedlenia ludności przede wszystkim niemieckiej, lecz także – w mniejszej skali – ukraińskiej i białoruskiej z Polski. Województwo opolskie czy też podlaskie mogą posłużyć za przykłady, że pomimo homogeniczności narodowościowej i językowej kraju, dodatkowo pogłębianych przez dość silne procesy asymilacyjne głównie za pośrednictwem środków masowego przekazu, istnieją regiony zamieszkiwania (a być może odradzania się i wzrostu) narodowościowych grup niepolskich. Wpływ na skalę asymilacji tych grup może

⁴⁴ <http://www.ukrstat.gov.ua/Perepis/PidsPer.html> za G. Janusz, 2006, s. 57–58.

⁴⁵ G. Janusz, 2006, s. 48.

⁴⁶ Na Węgrzech w 2001 roku 1098 osób zadeklarowało przynależność do narodowości Rusińskiej (Janusz, 2006, s. 61, 491).

mieć ich liczebność oraz stopień koncentracji w poszczególnych regionach. Dodać także należy, iż w procesie asymilacji ogromne znaczenie ma atrakcyjność państwa. Im bardziej jest ono atrakcyjne pod różnymi względami, a szczególnie ekonomicznymi, mającymi wpływ na standard życia poszczególnych jednostek, tym łatwiej przystosowują się one do warunków określonych przez otoczenie.

Z wyników NSP 2002 wynika, iż znacznie liczniejszą od subpopulacji osób narodowości niepolskiej w naszym kraju jest ponad 770 tys. grupa osób (ponad 2% ogółu ludności), co do których nie została ustalona narodowość lub język używany w kontaktach domowych. Dla zilustrowania rzędu wielkości tej grupy można dodać, iż populacja ta zbliżona jest liczebnie do liczby mieszkańców wielkich miast polskich takich np. jak Łódź – 789,3 tys.⁴⁷ czy też Kraków – 758,5 tys.⁴⁸. Dla porównania można dodać, że na przykład w wynikach polskiego spisu z 1931 r. grupa osób o nieustalonym języku ojczystym wynosiła niewiele ponad 39 tysięcy osób, co stanowiło jedynie 0,12% ludności II Rzeczypospolitej⁴⁹. W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, iż porównywalne liczebnie grupy osób o nieustalonych cechach odnotowano także w przypadku innych bardziej neutralnych charakterystyk rejestrowanych w NSP 2002⁵⁰.

LITERATURA

- Adamczuk L., 2006, *Koncepcje metodologiczne badania „Narodowości” w polskich spisach powszechnych (1921–2002)*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa, s. 75.
- Adamczuk L., Łodziński S., 2006, *Wprowadzenie. Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa.
- Babiński G., 2004, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Spisu Ludności z roku 2002*, „Studia Socjologiczne”, nr 1 (172).
- Barwiński M., 2004, *Podlasie jako pograniczne narodowościowo-wyznaniowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Berlińska D., Sołdra-Gwiżdż T., 1997, *Ludność rodzima i mniejszość niemiecka w Polsce. Stan badań*, [w:] *Polskie badania nad mniejszościami kulturowymi*, (red.) G. Babiński, J. Mucha, A. Sadowski, Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Warszawskiego, Białystok.

⁴⁷ *Raport z wyników spisów powszechnych*, Województwo Łódzkie Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź 2003, s. 15.

⁴⁸ *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność. Stan i struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna*, Województwo Małopolskie, Urząd Statystyczny w Krakowie 2003, s. 2

⁴⁹ *Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 roku*, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Statystyka Polski, Seria C, zeszyt 94a, s. 15.

⁵⁰ M.in. w tabl. 18 „Ludność w wieku 13 lat i więcej według poziomu wykształcenia, wieku i płci w 2002 roku” liczba osób o nieustalonym wykształceniu wynosi 651 765; w tabl. 26 „Ludność według kraju urodzenia, wieku i płci w 2002 roku” liczba osób o nieustalonym miejscu urodzenia wynosi 583 517; w tabl. 29 „Ludność według obywatelstwa i województw w 2002 roku” liczba osób o nieustalonym obywatelstwie wynosi 659 668; tabl. 37 „Ludność według okresu zamieszkiwania oraz płci i grup wieku w 2002 roku liczba osób co do których nie ustalono od kiedy mieszka wynosi 639 232 osób. Źródło: NSP 2002, *Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, op. cit., s. 161, 205, 213, 224.

- Bruski J.J., 1965, *Rusini Karpaccy – separatyzm czy przebudzenie narodowe (z genezy współczesnego rusinizmu)*, [w:] M.W. Wanatowicz, *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność*, Katowice.
- Buławski R., 1932, *Kwestia narodowościowa w programie Drugiego Powszechnego Spisu Ludności Rzeczypospolitej Polskiej*, „Sprawy Narodowościowe”, Rok. VI, nr 1, Warszawa, s. 1–27, [w:] *Spisy Ludności Rzeczypospolitej Polskiej*, (red.) Z. Strzelecki, T. Toczyński, Warszawa 2002.
- Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 roku, 1937–1938*, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, „Statystyka Polski”, Seria C, zeszyt 94 a, Warszawa.
- Eberhardt P., 1996, *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Encyklopedia Powszechna PWN*, tom 3, 1975, Warszawa.
- European Charter for Regional or Minority Languages Second Periodical Report by Croatia presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter (14 January 2003) oraz Second report submitted by Croatia pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (received on 13 April 2004).
- Gudaszewski G., 2006, *Demograficzno-społeczna charakterystyka obywateli polskich deklarujących narodowość niepolską w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 roku*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa.
- <http://www.echr.cor.int/Eng/Press/2004/Feb/grandChamberJudgmentGorzelikvPoland.htm>
- Iwanicki M., 1993, *Ukraińcy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918–1990*, Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach, Siedlce.
- Izveštaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerema na provodenju načela utvrdenih u Okvirnoj Konvenciji za Zaštitu Nacionalnih Manjina Sarajevo, decembar 2003. godine; Report submitted by Bosnia and Hercegovina pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 20 February 2004.
- Jachymek J., (red), 1992, *Mniejszości narodowe w Polskiej myśli politycznej XX wieku*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Nauk Politycznych, Oficyna Wydawnicza „Czas”, Lublin.
- Jagiello M., 1995, *Partnerstwo dla przyszłości, Szkice o polityce wschodniej i mniejszościach narodowych*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa, s. 180.
- Janusz G., 1994, *Raport o sytuacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, Wydawnictwo EXIT, Warszawa.
- Janusz G., 2006, *Oficjalna Statystyka Mniejszości Narodowych w Europie w świetle raportów krajowych składanych do Rady Europy*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
- Kwaśniewski K., 1997, *Czy istnieje narodowość śląska?*, „Sprawy Narodowościowe”, Seria Nowa, t. VI, z. 1 (10).
- Kwilecki A., 1963, *Mniejszości narodowe w Polsce Ludowej*, [w:] *Kultura i Społeczeństwo*, tom 4, Warszawa.
- Latoszek M., 1997, *Grupa etniczna w Polsce – możliwe warianty przemian (ze szczególnym uwzględnieniem Kaszubów)*, [w:] *Między Odrą i Dnieprem, Wyznania i Narody*, (red.) T. Stegner, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Łodziński S., 2006, *Trauma i władza liczb. Wybrane problemy społecznego odbioru pytania o „Narodowość” w Narodowym Spisie Powszechnym z 2002 roku*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa, s. 171.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna, Województwo Małopolskie*, 2003, Urząd Statystyczny w Krakowie.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność, Stan i struktura demograficzno-społeczna*, 2003, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Nijakowski L.M., 2004, *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.

- Nijakowski L.M., 2006, *Status grup etnicznych oraz mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa, s. 146.
- Nowak J., 2006, *Dylematy tożsamościowe Łemków w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa.
- Obracht-Prondzyński C., 1997, *Kaszubi, Serbołużyczanie, Łemkowie – próba porównania etnicznych grup regionalnych*, [w:] *Między Odrą i Dnieprem, Wyznania i Narody*, (red.) T. Stegner, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Obracht-Prondzyński C., 2006, *Spisy czy spiski, czyli o problemach z liczeniem Kaszubów*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa.
- Ossowski S., 1947, *Zagadnienia więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, „Przegląd Socjologiczny”, Tom IX.
- Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku*, 1927, „Statystyka Polski”, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa.
- Powszechny Sumaryczny Spis Ludności z dnia 14 lutego 1946 roku*, 1947, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, „Statystyka Polski”, Seria D, Zeszyt 1.
- Posern-Zieliński A., 2005, *Etniczność. Kategorie. Procesy etniczne*, Poznań.
- Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji Ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych*, 2002, Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa.
- http://www.mswia.gov.pl/pdf/raport_mn.pdf
- Raport z wyników spisów powszechnych, Województwo Łódzkie*, 2003, Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź.
- Rzeczpospolita z dnia 24 lutego 2004 roku*, 2004, dodatek „Prawo co dnia”, Nr 46 (6729).
- Report submitted by Lithuania pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (received on 31 October 2001).
- Second report submitted by the Czech Republic pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (received on 2 July 2004).
- Smith G., 1992, *Życie polityczne w Europie Zachodniej*, Warszawa.
- Sobierajski Z., 1991, *Dialekty polskie i folklor z różnych regionów*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Sułkowski Z., Skarbek J. (red.), 1995, *Mniejszości narodowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w świetle statystyk XIX i XX wieku, Materiały z międzynarodowej konferencji Mniejszości narodowe i religijne w postkomunistycznej Europie Środkowo-Wschodniej Lublin 20–22 października 1992*, Lublin.
- Synak B., 1991, *Tożsamość kulturowo-etniczna Kaszubów a idea krajowości (regionalizm)*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, s. 85.
- Szmeja M., 1997, *Dlaczego Ślązacy z Opolszczyzny nie chcą być Polakami?*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce*, (red.) Z. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- The first report by the Federal Republic of Yugoslavia on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (received on 16 October 2002).
- Tomaszewski J., 1991, *Mniejszości narodowe w Polsce XX wieku*, Editions Spotkania, Warszawa.
- Wąclawski S., 1993, *Mniejsza o większość*, Warszawa.
- Wróblewski P., 2006, *Typy legitymizacji narodowości śląskiej a Narodowy Spis Powszechny z 2002 roku*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, (red.) L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa.
- Złota Encyklopedia PWN 2002*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Znaniński F., 1990, *Współczesne narody*, Warszawa.